

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ (1767–1795) (TARNAI ANDOR)

1767-ben a Bihar megyei Ottományon született szegény köznemesi szülőktől. Mivel a családi birtok osztozkodás után négy fiúgyermek eltartására semmiképpen nem lett volna elegendő, az apa kenyérkeresetre nevelte és gondosan iskoláztatta gyermekeit. A költő tíz esztendőn keresztül a debreceni kollégiumban tanult, közben a gazdag bihari köznemes Dobozy családnál nevelősködött. Diákévei alatt Földi János, Fazekas Mihály, Pálóczi Horváth Ádám és Csokonai fordultak meg a nevezetes iskolában. Szentjóbi 1786-ban tanító lett Nagyváradon a "nemzeti iskolák" egyikében, amelyeknek felállítását II. József rendelte el. Itt kapcsolatba került a megye vezető rétegével, főként a Teleki- és a Haller-családdal. 1789-ben, a tanári vizsga letétele után, a nagybányai volt minorita gimnáziumba kapott kinevezést. II. József rendszerének bukásakor elvesztette állását. Ekkor a pesti egyetem jogi karára iratkozott be, majd 1791-ben a helytartótanács szolgálatába lépett. Mint hivatalnok, tagja lett az 1792-ben Mohácsra kiküldött bizottságnak, amely a mezőváros és a pécsi püspökség viszályát vizsgálta ki. Budai éveiben ismerkedett meg Hajnóczy Józseffel, Szentmarjay Ferencel és Kovachich Márton Györggyel. Előmenetelre, a jozefinista korszakban élvezett jövedelmének visszaszerzésére a helytartótanácsnál nem nyílt lehetőség, 1793 novemberében hazament tehát Biharba, ahol a főispán (és erdélyi kancellár) Teleki Sámuel tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki. A valóságos aljegyzőséget még Teleki támogatásával sem sikerült elnyernie. Kárpótlásul titkárnak vette maga mellé a főúr. Szentjóbi 1794 áprilisában hallott először Szentmarjaytól a magyar jakobinus szervezkedésről, júliusban Hajnóczy József vette fel a titkos társaságba. 1794 decemberében elfogták, és mind a királyi, mind a hétszemélyes tábla halálra ítélte. A kivégzéstől királyi kegyelem mentette meg és változtatta büntetését bizonytalan ideig tartó fogságra. Batsányival és Verseggyel együtt Kufsteinba került. Már elfogatásakor beteg volt; 1795 októberében, a börtönben fejezte be életét.

Írói pályája kezdetéről keveset tudunk, műveinek időrendjét is nehéz megállapítani. Verseit – először talán még Debrecenből – Baróti Szabó Dávidnak küldte meg. Ez további munkára biztatta és a klasszikus formák használatát kötötte a lelkére. Kívánságának kevés fogamatja lett: Szentjóbi Szabó versei között mindössze két időmértékes darab maradt ránk (*Az első borotválkozás* címmel jambusok és egy formahű Horatius-fordítás). Nagyváradon ismerhette meg Kazinczyt, aki főként Gessner-fordításával hatott rá. Legjobb barátja utóbb Batsányi lett. Verseinek gyűjteménye 1791 második felében Pesten [173](#)jelent meg. A kis kötet ötvenhat verset és négy prózai darabot tartalmaz. A későbbi évekből kevés munkája ismeretes.

A kortársak nyilatkozatai jó kedélyű fiatalembernek mutatják be, aki nem vetette meg a mulatságokat, a budai országház épületében tartott bálokat sem. Alkalomhoz köthető verseinek egy csoportja a Haller-család vidám telegdi szüretéhez fűződik (*A nagy telegdi szüreten, A bus puttonos, A szerelmes pásztor*), és a művelt társasági élettel kapcsolatos énekei is, amelyek költői termésének nagyobb felét teszik ki. Ezek közkedveltségre tettek szert, s 1820-ban (Debrecen), majd 1840-ben (Pest) még kifizetődőnek látszott, hogy az 1791. évi kötetet mint énekgyűjteményt újra kiadják. Legnépszerűbb darabja, *A sirhalom* című, belekerült Arany János népdalgyűjteményébe.

Mint énekköltő Faludi Ferenc követőjeként indult, reá emlékeztetnek leíró jellegű darabjai is (*A tavasz, Az estve*), Tőle kölcsönözte a nyolc és hét szótagos sorok kétszeri váltakoztatásával, keresztrímekkel alkotott strófaszerkezetet. Példaképe mintegy tíz esetben használta, Szentjóbi Szabó ránk maradt verseinek nagyobbik felében alkalmazta.

Néhány énekszövegének eredetijét német rokokó dalköltők műveiben sikerült megtalálni (*Czenczy rózsája, Glycerium Vielandból, Egy megvetettnek keserve, A poéta, A megváltozott Dóris*), és valószínűnek látszik, hogy termésének tekintélyes része fordítás vagy átdolgozás. Énekei az idegen minták és dallamok ellenére is magyar vershez állanak közel, mert csak a sorok szótagszámban, a rímek

elhelyezésében, legfeljebb még néha a sorvégek lejtésében maradt hű forrásaihoz, a szótagok hosszúságának és rövidségének méréséről lemondott. Dalszövegei emiatt váltak népszerűekké. Nem népdalok még ezek, hiszen e műfajt a kor irodalma nem ismerte, és Szentjóbinnak sem jutott eszébe, hogy a nép számára vagy a nép dalainak mintájára írjon. Szövegei mint a literátus körökben elterjedt közénekek kerültek később a nép irodalom alatti világába. Bár nem kereshetünk Szentjóbi Szabó énekszövegeiben népdalhatást, az kétségtelen, hogy ízlése és gondolkodása messze maga mögött hagyta a Faludi-féle gáláns rokokót, túljutott a német dalköltőkön és az igazi népdalt készítette elő. Versei hozzájárultak ahhoz, hogy az elmerevedett, nehézkes, feszes verselés könnyed, kecses, dallamos, hangulatos lírává korszerűsödjék. Valami ahhoz hasonlót tett ő is, mint Csokonai, de kevesebb tehetséggel, kevesebb eredetiséggel és felszínesebben: a nemesi páncélzatot segített letördelni a magyar versről. A költészet polgárosításán munkált, több-kevesebb sikerrel. Lírája nem érzelmű, hanem megindítóan érzelmes, pásztoridilljei nem szolgai másolatok, hanem egyéniséget-villantó, élettel teli költemények. A líra humanizálódását jelzi, hogy Szentjóbi (mint Verseghy is) túllép a konvencionális lírai témák körén. A legelső között emeli versbe például gyermekkori emlékeit, kedves, meghitt közvetlenséggel:

*Kis kard! mellyel vitézkedve
Vagdaltam a bürkökre.
Életemnek minden kedve
Itt függ veled örökre.*

...

*Boldog voltam gyermekfővel
A fa-puska s ló megett,
174Akkor éltem az idővel,
Mely most engem veszteget.*

(A gyermekkori idők emlékezete)

1788-ban *A pántlika* címmel pásztorjátékot fordított, melynek német eredetijét Gellert a klasszicista Gottsched hatására írta. Szereplői stilizált polgáremlékek. A *kívánság* című idillje is fordítás, Rousseau *Emiljének* egyik fejezetéből készült; a ritmikus prózát mint stíluseszközt Kazinczy Gessner-fordításából tanulta el. Arról szól, hogyan szeretné berendezni életét. Az alapelveket így fogalmazta meg: "minden nagyraagyásom itt állapodik meg, hogy szabadon élek." Szentjóbi Szabó a földesúri (közneemesi) életmódban vélte ekkor megtalálni az eszményi világot, melyben formások nélkül érintkezhet hozzá hasonló felfogású barátaival, a szeretet, igazságosság és természetesség irányíthatják cselekedeteit, s mint a jókedv és vígság barátja, együtt örülhet jobbágyaival: "... az ő kedves paraszti nótájukat magam is tódítom, és vidámabb szívvel táncolok az ő színjek alatt, mint az ország-háza palotájában."

A parasztságra is kiterjeszkedő mély emberszeretetét korábban egyedülálló módon szemlélteti *Az együgyű paraszt* című verses anekdotája. Tárgyát abban az időben szélében ismerték: egy földesúr a postára küldi házi szolgáját leveleiért; a jobbágy alkudozni kezd a postamesterrel, mert sokallja a díjszabást; fizet végül, de egy óvatlan pillanatban elcsen két másnak szóló levelet.

*De biz Uram, nem megy e' kárba,
Mert van egy öcsém Fejérvárba,
Kit ez előtt két esztendővel
Egy verbunkos elvitt erővel.
Jó lesz neki az egyik levél,
S megizenem hogy az Ur is él.*

A vers maradandó értékei: a reális és jellemző vonások mesteri kiemelése (a postamester német, a portó "fél napszám" díja, a paraszt öccsét erővel vitték el katonának), az idegen akcentusú beszéd karakterizáló erejének kihasználása, a paraszti nyelv sikerült utánzása.

Szentjóni gondolkodásában a racionalizmus érzelmességgel vegyül. A *kívánság* című idillben olvassuk: "A józan-okosságot választottam parancsoló urammá, a szeretet és igazságot ítélő bírámá..." E két tényező, a "szív és ész" harmóniájában látta az igazi humanitást:

*Boldog, kinek feltétele
Mindig arra célozott,
Hogy másnak is használt vele,
Míg magának dolgozott.*

Racionalizmusa vezette el oda, hogy II. József halála után egyre világosabban felismerte a természetes ész támasztotta követelmények és a társadalmi valóság ellentétét.

Szentjóni Szabó II. József híve volt, egyetértett kormányzati eszközökkel megindított reformjaival, s legjobb esztendeit az ő uralkodása alatt élte. ¹⁷⁵Emlékét a legnagyobb megbecsüléssel ápolta a császár halála után is, pedig ekkor már sem az új kormányzat, sem a nemesi ellenállás hangadó vezetői nem hallották szívesen a nevét. Epigrammái írt róla; ebben "a köz-szeretnek tüköre és példájá"-nak nevezte, és azt mondta, hogy nagyobb volt egész századánál.

Az 1790 körüli években a jelek szerint Batsányi hatott Szentjóni Szabó gondolkodására. A francia forradalomról korántsem táplált ugyan olyan kedvező véleményt, mint idősebb barátja (*Mirabó*), de erősen hatott rá Batsányi ossziánizmusa, történeti érdeklődése. A *panasz* című prózai írásában maga is Ossziánt utánozta: Laura a kelta bárd jellemző stílusában és képeivel gyászolja elhunyt szerelmesét. A II. József halálával elkövetkezett új világra utal Szentjóni Szabó kötetének sorrendben második, terjedelemben leghosszabb darabja, a *Zrínyi Péter horvátországi bán I. Leopold császárhoz* című vers. A költő a jellegzetesen barokk műfaj tizenkettőseiben a királyi eskü megtartását, a hazai törvények tiszteletét kérte számon az uralkodótól. Nem lehetetlen, hogy Batsányi elveszett *Frangyepán* című versével kapcsolatos, amelyről írója szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy "senkinek kezébe se jöjjön". A műnek az a része, mely a várnai katasztrófát megelőző esküszegés következményére figyelmeztet, a költő antiklerikális nézeteit fejezi ki. A jozefinizmus bukását panaszolja A *mai világ* című vers is.

*Volt még ez előtt egy haza,
Kit minden jó oltalmaz;
Volt egy idő, hol mindenk
A köz-haszonra értenek,
Míg az arany szabadságért
Kiki szívesen ontott vért.*

*De most minden, ha dolgozik,
Csak magáról gondolkodik.
Amely érdem hajdanába
Vitézt csinált, valójába,
Ha most magad úgy viseled,
Egy bolonddal több lesz veled.*

A "köz-haszon" és a nemesi "arany szabadság" kapcsolatát tárgyalja Szentjóni Szabó két egymást követő prózai munkája. Az első a *Régi magyar történetek* (a kassai Magyar Museumban *Első Mária magyar királyné élete* alcímmel jelent meg), műfajánál fogva is különös figyelmet érdemel. A mennyire az egy

ívnyi szövegből megállapítható, hosszabb történeti elbeszélésnek vagy regénynek készült. Tárnya az I. Lajos utáni nőuralom, szereplői Mária, Zsigmond és Cillei Borbála. A korszak azért döntő jelentőségű az író szemében, mert egy ossziáni hangulatú mondata szerint a nagy király halála után "béborult lassan-lassan, mint midőn a hanyatló napnak erőtlen sugárit elfogják a vékony estvélyi felhők; és még ama hatalmas Mátyás király is csak halavány holdvilágban jelent meg az elmúlthoz képest". E nagy történeti tabló előterében indul meg a cselekmény: a könnyelműsége hajló 176 Zsigmond Mária helyett játszótársába Cillei Borbálába lesz szerelmes. Hogy a továbbiakban mi történt volna, s az egyéni sorsok miképpen példázták volna a nemzeti történelem tanulságát, a rövid töredékből nem állapíthatjuk meg. Ami ránk maradt, többet árul el az író történeti és társadalmi nézeteiből, mint művészi szándékából. Leszögezi, hogy a magyarok "nemzeti lelkét (indoles, genius)" tiszteletben kell tartania az uralkodónak, s tudunkra adja, hogy a nemesi katonai vitézség csak az "akkori világnak legfőbb virtusa", vagyis a 18. század végén a nemesség már nem hivatkozhatik rá; Lajos a "nyájas természetesség" korszakában uralkodott, amikor a királyi adót a telek után "nemes és paraszt egyaránt" fizette; az "együgyű erkölcsökhöz szabott egynehány tiszteletreméltó törvény" akkor többet ért, mint később a rendelkezések sokasága, s "a magyarnak minden kincse, gazdagsága, a maga saját érdemében állott," vagyis az előjogok nem számítottak.

Az emberek közötti egyenlőség tételét alkalmazza a jelenkorra a *Töredékek Rousseau munkáiból* című írása, amely a Magyar Museum utolsó negyedében, a történeti munka folytatása helyett jelent meg. Rousseau *Emiljéből* válogatott ki hat össze nem függő szemelvényt, hogy a társadalmi rend szükségszerű változását és a "közép" történelmi jelentőségét hirdesse. "Azt tartjuk – írta –, hogy a társaságban fennálló rendnek meg kell maradni, és nem gondoljuk meg, hogy ezek a rendek elkerülhetetlenül változások alá vagynak vettve..." E megállapítást egészíti ki, hogy "a közép teszi az emberi nemzetet. Ami nem közép, oly kevés, hogy számba sem lehet venni".

Ferenc trónraléptekor az új uralkodó koronázására Szentjóni Szabó három felvonásos "nemzeti érzékeny játékot" írt *Mátyás király vagy a nép szeretete jámbor fejedelme iránt* címmel. Tárnya Mátyás királyvá választása, mondanivalója a nemzeti függetlenség eszméje. Csaknem három évszázados Habsburg-uralkodás után igen élesen cseng a darabban az a gondolat, hogy a nemzet gyalázata, ha idegenből koldul királyokat, mert örömet elvállalják ugyan "magok hasznokért s dicsőségökért" a koronát, "de korántsem a haza javáért". Mátyást bezzeg a haza, a nép kiáltotta ki királynak.

Szentjóni Szabó László utolsó verse Batsányi másolata szerint *A Duna mellől*, későbbi nyomtatásban *Töredéke a mohácsi veszedelem előadásának* címmel maradt ránk, és a dunaparti mezővárosban eltöltött hónapokból való. Erre írta Batsányi válaszul *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című episztoláját. Szentjóni Szabó *Töredékében* Batsányi történet szemléletének több eleme megtalálható, a nemzeti katasztrófák sorában Mohácshoz társul benne Várna, II. Lajos vereségét a nemzeti múlt legtragikusabb fordulataának ábrázolja, melynek egyik fő oka a pártviszály. Teljesen új benne a parasztság sorsa iránti mélyszéges részvét. A jobbágy vetését tette tönkre a háború, elsősorban a jobbágyot nyomorította meg az idegen hatalom, s a "szegény paraszt" sorsának a mohácsi vész okai között is helyet juttat a jozefinizmus politikai iskoláját kijárt költő:

*A Dózsa világa se mult el oly régen,
Hogy ez meg ne tetszett volna a községben.*

1792 utáni munkáit valószínűleg maga Szabó semmisítette meg elfogatása előtt.

177 Szentjóni Szabó László költői fejlődése a Faludi-féle nemesi rokokóból indult ki. Később a polgárias német dalköltők, majd Rousseau hatottak rá. Jozefinista meggyőződése és olvasmányai egyre inkább eltávolították a nemesi nézetektől. Humanizmusa az egyszerű jobbágy nép szeretetét is magában foglalta. Magyaros versformái dalköltészetünket a népiesség befogadására készítették elő.

Kiadások

Sz. Sz. L. költeményes munkái. Debrecen 1820; Pest 1839. – Sz. Sz. L. költői munkái. Kiad. *Toldy Ferenc*. Pest 1865. – Mátyás király... 3. kiad. 1882. – Sz. Sz. L. költeményei. (Függelék: Prózai munkái.) Kiad. és bev. *Gálos Rezső*. 1911. (RMKt 26.)

Irodalom

Gálos Rezső: Sz. Sz. L. 1955. (ItTanulm 3.) – *Kovács Győző*: Sz. Sz. L. és Dayka Gábor szentimentális költészete. It 1962. 78–95.